

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12+341.01

DOI <https://doi.org/10.32782/392288>

Іванов С. Б.,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0063-9448>

аспірант кафедри філософії права та юридичної логіки

Національної академії внутрішніх справ

НАТУРАЛІСТИЧНИЙ ЗМІСТ «ВИВОДУ ПРАВ УКРАЇНИ» ОРЛИКА ТА ЙОГО АКТУАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

THE NATURAL CONTENT OF THE ORLYK'S «DEDUCTION» AND ITS RELEVANCE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

У статті здійснено дослідження натуралістичного змісту та актуальності в умовах російсько-української війни такого політико-правового документу початку XVIII століття як «Вивід прав України», що був укладений гетьманом-емігрантом Пилипом Орликом. Цей меморіал постав у формі звернення до монархів тогочасної Європи із закликом до обмеження посягань Московської держави на суверенітет України. Перспективність тематики статті обумовлена також і тим, що «Вивід прав України», на відміну від загальновідомої Конституції П. Орлика 1710 р., залишається недостатньо дослідженим науковцями.

Простежено соціокультурний контекст становлення та розвитку вітчизняного природного праворозуміння на прикладі «Виводу прав України» та його співзвучність з філософсько-правовими ідеями мислителів епохи пізнього Відродження та Просвітництва, зокрема С. Оріховського, Т. Гоббса, Дж. Локка. Зокрема, проаналізовано зміст таких концептуальних ідей натуралістичного природного права як суверенітет народу та право народу на опір правителям, які були закріплені у «Виводі прав України» задовго до того, як Європою прокотилася хвиля буржуазних революцій проти абсолютизму. Також в статті було досліджено філософсько-правове розуміння П. Орликом архітекtonіки європейської безпеки, невід'ємною частиною якої він бачив Україну. Керуючись підвалинами міжнародного права, П. Орлик у зазначеному меморіалі обґрунтував можливість забезпечення європейської рівноваги лише за умови повернення Україні її суверенітету, а гетьману – його законних повноважень. У статті також було виокремлено значимість підходу П. Орлика в контексті сучасної європейської безпекової політики відносно України.

Підсумовано, що П. Орликом у своєму маніфесті-зверненні до європейських держав ще 300 років тому було обґрунтовано неприпустимість політики умиротворення агресора, яка матиме зворотній ефект та нестиме загрозу безпеці всієї Європи. Філософсько-правова рефлексія «Виводу прав України» дозволяє проаналізувати визначальні ліберальні принципи діяльності політичної еміграції України початку XVIII століття, а також свідчить про актуальність цього документу в нинішній час, що безперечно зумовлює перспективність подальших досліджень письмової спадщини П. Орлика.

Ключові слова: суверенітет, натуралізм, Дедуція, європейська безпека, Орлик, війна, права та вольності, меморіал, Просвітництво.

The article examines the naturalistic content and relevance of the Deduction, which was a political and legal document of the beginning of the 18th century, drawn up by the émigré hetman Pylyp Orlyk. This memorial is written in the form of an appeal to the monarchs of Europe and contains a call to limit the encroachment of the Moscow state on the sovereignty of Ukraine. The perspective of the topic of the article is due to the fact that Deduction remains insufficiently researched by scientists.

Using the example of Deduction, the socio-cultural context of the development of domestic natural legal understanding and its connection with the philosophical and legal ideas of thinkers of the late Renaissance and Enlightenment, in particular S. Orikhovskiy, T. Hobbes, and J. Locke, were traced. The content of such conceptual ideas of naturalistic natural law as the sovereignty of the people and the right of the people to resist the rulers is analyzed. This was recorded

in the Deduction long before bourgeois revolutions against absolutism began in Europe. Orlyk's philosophical and legal understanding of the European security system, of which he saw Ukraine as an integral part, was also explored in the article. In accordance with international law, P. Orlyk substantiated the possibility of ensuring European balance only on the condition that Ukraine returns its sovereignty. The article also explored the importance of Pylyp Orlyk's ideas in the context of modern European security policy in relation to Ukraine.

It was concluded that Orlyk, in his manifesto to the European states three hundred years ago, justified the inadmissibility of the policy of appeasement of the aggressor. He noted that such a policy will have the opposite effect and will threaten the security of all of Europe. Philosophical and legal reflection of Deduction allows to analyze the important liberal principles of political emigration of Ukraine at the beginning of the 18th century, and also testifies to the relevance of this document in the present time. This determines the perspective of further research into the written heritage of Pylyp Orlyk.

Key words: *sovereignty, naturalism, Deduction, European security, Orlyk, war, natural rights, memorial, Enlightenment.*

Постановка проблеми. Війна РФ проти України, яка ведеться упродовж не одного століття, починаючи з часів Російської імперії, та має на меті знищення української нації як самостійного суб'єкта міжнародного права, відбувається на різних рівнях, у тому числі у формі гібридної, інформаційної війни. Квінтесенцією такої політики можна назвати промову путіна на саміті країн-членів Північно-атлантичного альянсу у 2008 році в Бухаресті, наскрізною ідеєю якої була спроба переконання Заходу у тому, що Україна як держава не відбулася та не є спроможною. Така інформаційна війна завжди супроводжувалася запереченням спадкоємності української державності, конституціоналізму, здобутків вітчизняних еліт у виробленні політико-правових засад державотворення, фальсифікацією та нігілізмом історії України, знищенням національних героїв.

Необхідність вироблення адекватної протидії такій загрозі, а також стан розвитку сучасного конституціоналізму та філософсько-правової науки, що обумовлює переосмислення історичного минулого в контексті співвідношення універсально-цивілізаційного та специфічно-культурного, змушують дедалі частіше звертатися до важливих історичних документів, якими обґрунтовувались суверенні права України та стратегічні пріоритети майбутнього поступу.

Одним із таких документів є укладений гетьманом П. Орликом у 1712 році меморіал «Вивід прав України» (інша вживана назва – «Дедукція»), який ідеологічно становив не меншу вагу за «Договори і постанови прав і свобод військових...» 1710 року, відомі як Конституція П. Орлика, та так само стверджував одну з головних парадигм філософсько-правового та юридичного мислення, що спирається на ідею

універсальних, об'єктивних, природних нормативно-ціннісних принципів, які здатні бути мірилом справедливості законоположень і, як наслідок, захищати право народу на політичне самовизначення.

Дане дослідження є перспективним також з огляду на те, що будучи по своїй суті маніфестом-зверненням до європейських країн, «Вивід прав України» (далі – «Вивід») залишається актуальним і через три століття після свого укладення. Філософсько-правові ідеї П. Орлика, його апелювання до міжнародного права та доведення необхідності обмежити посягання Москви задля збереження європейської безпеки, забезпечення миру та цінностей вільного вибору, парадоксально точно є суголосними із сьогоdnішнім днем.

Стан дослідження. Вивченню значення «Виводу» для української та світової історіографії, а також політичної ролі документа, торкалися у своїх роботах такі науковці як Андрусак М.Г., Головатий С.П., Кресін О.В., Крупницький Б.Д., Матях В.М., Мироненко О.М., Субтельний О.М., Рендюк Т.Г., Терлюк І.Я. та ін. Крім того, до «Виводу» зверталися також крізь призму літературознавства, зокрема, Шевчук В.О. у дослідженні ренесансної барокової культури «Муза Роксоланська» та Трофимук О.П. у дисертації «Творчість Пилипа Орлика доеміграційного періоду (1672-1714)». Водночас філософсько-правові дослідження «Виводу» здебільшого є фрагментарними та залишаються «в тіні» Конституції 1710 року. Невивченим є і питання співзвучності «Виводу» з сьогоdnішніми геополітичними подіями та цивілізаційними суперечностями.

Метою статті є дослідження онтологічного змісту «Виводу прав України» в контексті закріплення ліберальних прав людини, а також

осмислення актуальності цього меморіалу в сучасних умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Досить тривалий час «Вивід» зберігався в архівах замку Дентевіль, що належав дружині сина П. Орлика Григора, графині Олені Орлик, уроженій маркизі де Дентевіль. Уперше в Україні цей документ було надруковано у львівському журналі «Стара Україна» у 1925 році видатним науковцем та дипломатом І. Борщаком, який ідентифікував його як меморандум, із яким П. Орлик звернувся до європейських монархів [1, с. 520].

У науковій літературі загалом переважає визнання непересічного значення «Виводу» як пам'ятки політичної і правової думки, що мала міжнародно-правовий характер. Так, Кресін О.В. називає «Вивід» найбільш яскравим прикладом публічної декларації еміграційного уряду, спрямованої на поширення серед урядів європейських країн, та посилається на І. Борщака, який причиною відсутності на «Виводі» підпису гетьмана пояснює тим, що документ готувався до друку та мав бути опублікований анонімно [2, с. 18-19, 450]. Крупницький Б.Д. називав «Вивід» результатом широкої європейської акції на користь визволення цілої України [3, с. 34], Шевчук В.О. – великого інтересу пам'яткою визвольної боротьби українського народу [4, с. 248-249], Мироненко О.М. зазначав, що «Вивід» за змістом «справді більш наближений до того, що може вважатись Основним законом держави» [5, с. 4]. Матях В.М. називає «Вивід» маніфестом-зверненням, в якому володар гетьманської булави, апелюючи до природного права та уроків національної історії, розкривав мотиви, які спонукали українську еміграцію до боротьби з російським царатом [6, с. 128].

Поряд із цим, Субтельний О.М. ставить під сумнів автентичність «Виводу» та наголошує на відсутності оригіналу документа, який він не зміг розшукати у французьких архівах. Як зазначає науковець, про «Вивід» не згадується у жодному з тогочасних джерел і в жодному іншому творі Орлика. Під час його відвідин Дентевіля у 1971 році Субтельний О.М. разом із власником замку К. Віль-Бож'є не змогли знайти жодного документа, який скидався б на «Вивід». Більш того, К. Віль-Бож'є сказав, що І. Борщак ніколи не був у Дентевілі, а тільки

користувався деякими документами, які власники архіву показували йому в Парижі [7, с. 30, 201]. Водночас Андрусак М.Г. зазначає, що частини «Виводу», у яких П. Орлик описує зміст Великодубищанського трактату 1708 р. між І. Мазепою та Карлом XII, цілком узгоджуються з тим, що пишуть про цей трактат історіограф Карла XII Г. Нордберг, і сам І. Мазепа у листі до стародубського полковника І. Скоропадського [8, с. 58], що може свідчити про автентичність і правдивість «Виводу». У свою чергу, Рендюк Т.Г. зазначає, що «Вивід» був підготовлений П. Орликом до міжнародної конференції, яка відбулась в голландському місті Утрехт та завершилась у 1713 році підписанням Утрехтського мирного договору, який поклав кінець війні в Європі за іспанську спадщину [9, с. 115].

У преамбулі «Виводу» подається коротка історія визвольних змагань українців, починаючи від Б. Хмельницького, який утворив «незалежне князівство», і далі гетьманський титул прирівнювався до князівського. Зазначається також, що «Україна залежала тільки під деяким оглядом від царів московських», «це факт установлений і правда загальновідома, що козацька нація і Україна були вільними» [10, с. 185]. Пояснюючи «основу всіх нещастів України» негідним вчинком гетьмана І. Брюховецького, котрий «вчинив так, що признано царя за протектора козаків», в результаті чого Україну було примушено зректись прав козацького суверенітету, П. Орлик апелює до природного права: «козаки мають за собою право людське й природне, один із головних принципів котрого є: *народ завжди має право протестувати проти гніту і привернути уживання своїх стародавніх прав, коли матиме на це слушний час*» [11, с. 45-46]. Ця славнозвісна формула П. Орлика є не лише співзвучною низці тих ідей, що дещо пізніше в Західній традиції увійшли до класичної спадщини мислителів доби Просвітництва, а й виступає явним доказом когерентності (взаємопов'язаності) між українською політико-правничою думкою кінця XVII – початку XVIII століття з ключовими постулатами доктрини природного права, що формувалась упродовж багатьох віків. Тому, на думку Головатого С.П., «Вивід» – це не що інше, як концентрований зміст кожного

з елементів логічного ланцюга доктрини природного права [1, с. 521, 524].

Варто зазначити, що одним із засновників філософії права у середині XVI ст. в Європі був українсько-польський релігійний діяч та мислитель С. Оріховський, котрого в Західній Європі називали «українським (рутенським) Демостеном». Спираючись на вчення Аристотеля, він виклав послідовну теорію натуралістичного праворозуміння та поділу влади. Оріховський вважав, що людина в цивілізованій державі повинна мати право на повноцінне життя, на свободу совісті, слова, віри, право дотримуватися вказівок власного розуму. Вирішення будь-яких справ повинно відбуватися на основі справедливості. Відсутність або порушення якогось із цих прав є виявом дикості, варварства, деспотизму і суперечить природному праву. Іншим важливим принципом природного права є суворе дотримання украденого договору, порушників якого мислитель зараховує до найбільших злочинців [12, с. 17-18].

Англійський філософ Т. Гоббс у працях «De Cive» та «Левіафан» дійшов висновку про те, що суверенна влада в суспільстві необхідна для того, щоб захистити його членів від хаосу та насилля. Саме **суверенітет народу**, на його думку, є основою правомірності існування в державі влади як інституту, похідного від народу. Таким чином, він започаткував виведення державної влади із суверенітету народу, тобто розглядав суверенітет як джерело або підстави будь-якої державної влади. Звідси вже логічно виводилася думка про те, що державна влада не може бути необмеженою, а має своєю межею спокій об'єднаних державою громадян [12, с. 35-36]. Як уже зазначалося вище, «Вивід» вказує на позбавлення України стародавніх прав внаслідок політики І. Брюховецького. У даному випадку, за словами Кресіна О.В., мова йде про Московський договір 1665 р., внаслідок якого Військо Запорізьке втратило свій суверенітет [2, с. 164]. Разом із тим, П. Орлик наголошує на тому, що таке позбавлення прав «не касує ні в чому прав України», тобто не має легальної сили, оскільки «гетьман не міг дарувати того, що належало Станам». Крім того, «які б великі не були московські насильства, вони не дають ніякого законного права москалям щодо України» [11, с. 45-46].

На відміну від Т. Гоббса, який право трактував як сукупність норм і законів, санкціонованих «смертним Богом» – державою, Дж. Локк обстоював думку, що народ, створюючи державу, не втрачає свого суверенітету. Найвищим сувереном, на його думку, є не правитель, не уряд, а народ. Народ, якщо правитель не виконує своїх зобов'язань, може скасувати свою угоду з ним. Народ має право на насильницьке повалення державної влади, якщо вона не відповідає своєму призначенню, тобто має право на революцію [14, с. 210]. Таким чином, верховна влада належить народу, який встановлює порядок організації державної влади. У той же час народу гарантується **право на опір**, на невиконання несправедливих законів та право захисту своїх природних прав [13, с. 38].

Ш. Монтеск'є, будучи прихильником природного права, також веде мову про народ як суверена. Автор зазначає: не існує суверена, якщо немає «голосувачів», які, власне, і є волею народу. Народ, у руках якого перебуває верховна влада, має право сам робити все, із чим він може легко впоратися. Те, що він сам не може зробити «добре», він повинен доручити «слугам». Народ повинен сам вибирати своїх слуг, себто своїх державних чиновників. Народне голосування, як доводив Ш. Монтеск'є, має бути загальнодоступним, і це слід розглядати як фундаментальний закон демократії [1, с. 523].

Наголошуючи на козацькому суверенітеті та тому, що «козацька нація і Україна були вільними», П. Орлик «найбільшим і найнепереможнішим аргументом і доказом суверенності України» називає «урочистий союзний договір», який був укладений у 1654 році між Б. Хмельницьким та московським царем О. Михайловичем. Як вказано у «Виводі», цей «трактат, названий вічним, повинен був, здавалося, назавжди установити спокій, вольності й лад в Україні. Це, певно, так і було б, якби цар так само сумлінно виконав би його, як у це вірили козаки» [11, с. 45]. Яковлів А. в історично-правничій студії з приводу зазначеного договору, опублікованій 1954 році в Нью-Йорку, попри неповноту історичних документів, дійшов висновку, що юридично всі права щодо України, які, за договором 1654 року належали московському цареві, обмежувалися лише правом одержувати грошову данину та контроль

над відносинами України з іноземними державами, та й то лише в певних випадках. Обмеження торкалися тільки відносин з ворожими обом державам країнами та були обопільні. Одностороннє обмеження міжнародних відносин було противне дійсному наміру Б. Хмельницького [15, с. 48-50]. Однак, як зазначено П. Орликом у «Виводі», попри юридичні домовленості, обманом та хитрощами царські генерали «захопили велику кількість інших укріплень і потім почали командувати, мовби господарі, в цілій країні» [11, с. 45].

Тому, П. Орлик наголошує на тому, що козацтво, попри все, не могло бути позбавлене «козацького суверенітету», оскільки таким суверенітетом гетьман не володів одноосібно. Тобто, гетьман не мав права розпоряджатися тим, що йому не належало (народним суверенітетом), а московити не могли набути законного права щодо України без відповідного волевиявлення козацького народу як суверена. Отже, зазначені ідеї П. Орлика цілком співзвучні з міркуваннями вищезазначених мислителів, деякі з котрих були сформульовані пізніше за появу «Виводу», та є передумовою розуміння народного суверенітету та волевиявлення як інструменту прийняття рішень сувереном.

Крім того, зазначаючи про те, що всупереч волі козацтва, «в Україну вислано війська, які збройною силою тримали козаків у неволі і давали їм відчувати увесь тягар деспотичного панування» [11, с. 46], а також про Московський Двір, який «визволивши козаків з-під, так мовити, польської опіки, накинув їм ... ярмо безконечно жорстокіше, ніж те, яке невірні накидають завойованим народам» [11, с. 47], П. Орлик тим самим обґрунтовував критерій справедливого натуралістичного природного права – право народу на опір, співзвучне у «Виводі» з думками Дж. Локка («узурпація – це коли хтось заволодіває тим, на що він не має права») [1, с. 525], яке було реалізовано шляхом укладення союзу зі шведською стороною.

Тож, один із найважливіших постулатів «Виводу» щодо справедливого права на опір скерований на доведення того, що саме з розмежування «права людського й природного» впливає право козацького народу забезпечити собі в майбутньому свободу, звільнившись з-під «московського насильства», повернувши

собі власні права та вольності. Цей постулат так само є суголосним – при тому, що на багато десятиліть передує в часі – тим ідеям, що лежать в основі Декларації незалежності США 1776 року на доведення потреби «одного народу розірвати політична пута, що зв'язують його з іншим народом, та посісти серед держав світу осібне і рівне становище, надане йому Законом Природи та Божою Природою», і відокремитися від того, хто накинув ті «політичні пута». В українському випадку – від Московського Двору [1, с. 526].

Особливої актуальності «Вивід» як звернення до європейських урядів набуває в нинішній геополітичній дійсності російсько-української війни. Прямо вказуючи на Москву як узурпатора (у сучасній термінології – державу-терориста), П. Орлик покладається на «розуміння права природного й людського тими, хто читатиме це писання» і сподівається на справедливість європейських держав. «Вивід» прямо апелює до міжнародного права, яке «вимагає допомагати в крайніх випадках пригніченим громадянам, тим слухніше, справедливіше і в більшій згоді з обов'язком християнства й навіть гуманності причинитися до відбудування держав, гноблених тому лише, що повірили в союз». В останньому слові йдеться про Оливський трактат 1660 р., яким було завершено Першу Північну війну між Швецією, Польщею, Австрією та Бранденбургом. Оливський трактат був підвалиною публічного права Європи до Французької революції [11, с. 46-47].

Тези П. Орлика про віру в європейський союз як причину гноблення з боку Москви мають ту саму природу, що і нинішні причини агресії РФ проти України, в преамбулі Конституції якої проголошено незворотність європейського та євроатлантичного курсу держави [16]. Як зазначає Василенко В.А., укорінені в російській ментальності антиукраїнські ідеологеми та реваншистські прагнення визначають зміст української зовнішньої політики РФ, остаточна стратегічна мета якої передбачає тотальне знищення України як геополітичної реальності, національної одиниці та суб'єкта міжнародного права. Відповідно за фасадом відносин, притаманних цивілізованам відносинам між суверенними державами, Росія здійснює щодо України імперську політику, одним з ключових

імперативів якої є протидія інтеграційній політиці України в західному напрямку, оскільки її членство в НАТО та ЄС роблять саму ідею відродження російської (під машкарою євразійської) неоімперії нездійсненною [17].

Документ П. Орлика – це водночас і звернення до «справедливості європейських держав» із закликом усвідомити «небезпечні для себе ж самі наслідки узурпації, що її якась сильніша держава могла би вчинити над слабшою», та зробити так, щоб Україні було звернено свободи. Він вважав, що саме інтереси європейських держав зобов'язують їх «звернути Україну і тим самим обмежити державу (московську), яка незабаром може змагати до повалення європейської свободи» [1, с. 526]. У цьому контексті у «Виводі» сказано наступне: «Ті, що дбають про інтерес цілої Європи, і кожної нації держави зокрема, легко зрозуміють небезпеку для свободи Європи від такої агресивної держави. Вони можуть судити про це краще за мене не тільки з прикладів історії, але також завдяки глибокому досвідові й досконалій мудрості, котру мають про все, що відноситься до добра їх держав та інтересів Європи. Треба сподіватися, що вони переконуються, що все сказане тут основане на доказах і досвіді минулого і що забезпечення та тривалість миру залежить у деякій мірі від реституції України» [11, с. 49].

Не можна не звернути увагу на те, що зазначені ідеї П. Орлика у зверненні до європейських держав більш ніж через триста років залишаються співзвучними зі зверненням Верховної Ради України до ООН, Європейської комісії, Європейського Парламенту та інших міжнародних організацій та урядів демократичних держав світу від 24.03.2022 року із закликом виступити єдиним фронтом проти незаконного вторгнення РФ в Україну – заради миру та безпеки в Європі, перемоги добра над злом, справедливості, захисту демократичних і людських цінностей, відстоювання прав і свобод людини, та закликом до більш рішучих дій задля припинення найстрашнішого злочину – геноциду Українського народу і покарання винних у його вчиненні [18]. А також зі зверненням Президента України Зеленського В.О. до Європейської Ради 30.05.2022 р.: «Ніколи європейський дім не був завершений без України. Ніколи не буде повноцінної європейської

сили без України. Сам факт того, що Україна залишилась уламком Європи десь там, за кордонами ваших держав, сприяв тому, що у Росії розвинувся агресивний апетит до захоплення сусідів» [19].

Крім того, у «Виводі» П. Орлик виокремлює питання несправедливості не лише у вимірі двосторонніх міжнародних стосунків між Україною та Московським Двором, а й в істотно ширшому вимірі – загальноєвропейському: йдеться про закладені одним із тогочасних міжнародних договорів основу європейського миру та європейську рівновагу [1, с. 527]. Так, П. Орлик, посилаючись на гарантії Оливського трактату (за примітками Грушевського М.С., козаки брали участь у переговорах, і шведська дипломатія вимагала від Польщі допустити їх на конгрес, але в остаточній редакції трактату України немає; тому є до кінця неясним, чи свідомо П. Орлик пише про гарантії, чи це елемент пропаганди), П. Орлик наголошує на неприпустимості позбавлення України її вольностей, та на тому, що «всі європейські держави мають намір утримати цей трактат, що є основою європейського миру» [11, с. 48]. У цьому питанні П. Орлик бачить розв'язання усіх проблем на основі дотримання принципу природної справедливості, вбачаючи в міжнародному праві (досить близько до того, що виклав у своїй теорії «батько міжнародного права» – Г. Гроцій) наявність такої складової, як *ius naturae*. Як відомо, частиною Гроцієвого вчення є питання договорів, укладених на «несправедливих умовах», для яких характерним, зокрема, є те, що вони спричиняються до порушення суверенітету. Окрім того, згідно з його вченням, якщо одна сторона порушила союзний договір, то іншій стороні дозволено вийти з нього. Метою забезпечення справедливості щодо народів у Г. Гроція слугує одна із форм врегулювання ситуації, що передбачає повернення завойованим народам суверенної влади, яку вони мали перед тим. Якщо прислухатися до такої логіки голландського мислителя, то зрозумілим стає принципова позиція П. Орлика в його зверненні до європейських держав та апелюванні до міжнародного права [1, с. 527-528].

Покажемо у «Виводі» з точки зору сьогоденної геополітичної ситуації на європейському континенті є те, що європейський

мир П. Орлик пов'язує зі встановленням спокою в Україні. Зокрема, він зазначає наступне: «Кажу-бо, що цей загальний мир не буде тривалим доти, поки не задоволиться справедливих жадань гетьмана Орлика щодо України, поки Московський Двір не задоволить справедливої скарги конфедерації, на чолі якої стоїть гетьман» [11, с. 48].

У цьому контексті привертають увагу думки Павлишина О.В. та Невідомого В.І., котрі, досліджуючи місце ідеї миру в системі ідеї права, акцентують увагу на солідарності як елементі права, що відображає спільність інтересів і спільну відповідальність різних суб'єктів суспільного життя, одностайність, єдність думок і дій, співчуття їм. З одного боку, зміст цього філософсько-правового концепту охоплює об'єднання людей для спільної мети, з іншого – його висвітлюють за допомогою терміна, який використовують для позначення колективної безпеки та відповідальності. Завдання солідарності – пом'якшувати суспільні суперечності, узгоджувати інтереси членів суспільства, не узгоджені між собою, і визначати їхні істотні спільні завдання, чого можна досягнути лише шляхом солідарної взаємодії, що ґрунтується на ідеях свободи, загального блага, справедливості, рівності та взаємодії з ідеєю миру [20, с. 38]. Зазначені міркування науковців, на нашу думку, можна розглядати також в контексті забезпечення солідарної міжнародної допомоги Україні у подоланні агресії РФ з метою досягнення всезагального справедливого блага.

Мельник О., Пашков М. та ін. у доповіді «Партнерство Україна – ЄС у безпековій сфері: сучасний стан і перспективи», підготовленій у 2021 році, констатували суттєві розбіжності безпекових інтересів і оцінок загроз між Україною та окремими країнами-членами ЄС. Зокрема, це стосується бачення актуальності загрози з боку РФ, а також сприйняття України як контрибутора європейської безпеки. Політика ЄС у сфері безпеки і оборони є не лише масштабною і складною, але й нерідко виглядає суперечливою, – особливо, коли йдеться про відносини з РФ [21, с. 5, 7]. Мир і безпека Заходу не може бути досягнута шляхом умиротворення агресора і задоволення його протиправних притх за рахунок легітимних інтер-

есів України. Запобіжником розвитку ситуації за таким сценарієм має стати розширення діапазону й інтенсивності політичних, дипломатичних та економічних санкцій, які США та їхні союзники застосовують проти Росії як держави агресора. Засобом гарантування безпеки як Заходу, так і України має стати наше повноправне членство в Європейському Союзі та НАТО [16].

Звертаючись до європейських держав з приводу міжнародного становища України, П. Орлик звертає увагу також на питання балансу сил, зазначаючи наступне: «не треба лякатися, що в разі відновлення цього князівства [України] через ослаблення Московщини порушиться європейська рівновага [11, с. 48]. Типово вважається, що перша система міжнародних відносин і наступний «європейський та світовий порядок» («європейський концерт націй») були створені після закінчення Тридцятирічної війни (1618-1648 рр.) із підписанням Вестфальського мирного договору. В результаті була створена так звана «система балансу сил», згідно з якою єдиної держави-гегемона не існувало, а міжнародне право захищалося через союзи держав проти «порушника», суперечки вирішувалися компромісними обмінами територій. Головним чинником у міжнародних відносинах виступав державний інтерес, а не моральні настанови католицької церкви чи старі принципи священної імперії [22, с. 46]. Зламана подіями Французької революції, Вестфальська система була замінена Віденською, яка сформувала систему п'ятивладдя, осередками якої були Британія, Франція, Пруссія, Австрія та Росія. У подальшому дослідники називають також Версальсько-Вашингтонську, Ялтинсько-Постдамську, біполярну та інші системи [23, с. 57-64].

Очевидно, питання порушення європейської рівноваги, на яке звернув увагу П. Орлик у «Виводі» як певна закономірність європейської історії та каталізатор страху перед РФ з боку окремих європейських держав, залишається актуальним і нині. Сергійчук В. у статті «Європа знову боїться перемоги України» проводить аналогії з історичними подіями столітньої давності, коли французький уряд перед загрозою окупації України більшовицькою Росією так і не наважився на офіційне визнання УНР, що вочевидь було історичною помилкою

[24]. Натомість зараз Європі варто сфокусуватися на практичних кроках, які допоможуть Україні перемогти. Вона має пам'ятати, що перемога України зробить світ більш безпечним, посилить глобальну стабільність та загалом зміцнить міжнародне право [25].

Осмилюючи вибудований на ідеях лібералізму та демократії «Вивід» П. Орлика, можна стверджувати про непересічне значення цієї пам'ятки української політичної та правової думки. Велич цього вітчизняного документа обумовлена тим, що за своїм концентрованим змістом він збігається з головною лінією політичної та правничої думки Західного світу. Тут присутні головні ідеї, на яких постала й утвердилася європейська цивілізація. Тут є те, що має сприйматися як дороговказ і путівник для сучасного і майбутнього поколінь українців на шляху до досягнення Україною повноцінної свободи і достойного входження в європейську сім'ю вільних націй, що об'єдналися на визнанні, пошануванні та поважанні цінностей, які становлять спільну європейську спадщину [1, с. 530].

На переконання Терлюка І.Я., політико-правові трактати П. Орлика – важливі документи, які сигналізували європейським державам про значимість української справи. Впадає в око загальна подібність за змістом і формою основної канви боротьби за незалежність Української держави на початку XVIII та XXI століть [26, с. 128].

На жаль, звернення українського гетьмана не до кінця були почуті в європейських столицях. Незважаючи на усі зусилля, П. Орлику так і не вдалося створити коаліцію європейських держав для визволення України. По-перше, царські дипломати зробили усе, щоб дискреди-

тувати П. Орлика, оголосивши його «боговідступником і зрадником». По-друге, європейські держави клопотали переважно про власні прагматичні інтереси. Але завдяки письмовій спадщині П. Орлика, українське питання тривалий час фігурувало одним з головних в канцеляріях найвпливовіших держав Європи. Діяльність П. Орлика започаткувала процес налагодження стабільних зв'язків України з Європою, що пережив тривалий шлях безсумнівних успіхів, залишаючись актуальним і для сьогоденної незалежної України [9, с. 117].

Висновки. Політико-правовим меморіалом «Вивід прав України» Пилип Орлик окреслив своєрідну Ultima Thule, ту крайню межу, до якої була спрямована його державницька діяльність як гетьмана-емігранта. В контексті онтологічного змісту у документі знайшли відображення передумови формування антифеодальних ідей представників філософсько-правової думки епохи Просвітництва, які обґрунтовували суверенітет народу, волевиявлення, справедливе право народу на опір деспотичному правителю.

Виклавши «Вивід» у формі маніфесту-заклику до європейських держав, гетьман аргументував необхідність забезпечення суверенітету України для гарантування європейського спокою та рівноваги. Водночас, він апелює до міжнародного права, обґрунтовує правомірність міжнародної інтервенції для скинення правителя-деспота, а також ще понад 300 років тому звертав увагу на небезпеку політики умиротворення агресора, яка стала зрозумілою для багатьох європейських діячів лише на початку XXI століття із повномасштабним вторгненням РФ в Україну, що зберігає значимість його філософсько-правових ідей до сьогоденного часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Головатий С. Про людські права. Лекції. К.: Дух і літера, 2016. 760 с.
2. Кресін О.В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 468 с.
3. Крупницький Б.Д. Гетьман Пилип Орлик (1672 – 1742): його життя і доля. Мюнхен: Видавництво «Дніпрова хвиля», 1956. 80 с.
4. Шевчук В. Муза Роксоланська: українська література XVI-XVIII століть. Книга 2: Розвинене бароко. Пізнє бароко. К.: Либідь, 2005. 728 с.
5. Мироненко О.М. Історія Конституції України. К.: Ін Юре, 1997. 60 с.
6. Матях В.М. Гетьман в еміграції Пилип Орлик: історико-історіографічний портрет політика. *Український історичний журнал*. 2011. № 4. С. 116-131.
7. Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. К.: Либідь, 1994. 240 с.

8. Андрусак М. Зв'язки Мазепи з Станиславом Лещинським і Карлом XII. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. 1933. Т. 152. С. 35-61.
9. Рендюк Т.Г. Пилип Орлик: молдовські та румунські шляхи. Чернівці: Букрек, 2013. 240 с.
10. Шевчук В. Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI-XVIII століть. Книга 2. К.: Видавництво «Кліо», 2019. 1120 с.
11. Орлик П. Вивід прав України/ Вивід прав України/ М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров та ін. Львів: Слово, 1991. С. 45-49.
12. Литвинов В. Станіслав Оріховський – український Демостен першої половини XVI ст. / С. Оріховський. Твори. Вступ Литвинова В. К.: Дніпро. 2004. С. 5-30.
13. Щербанюк О.В. Народний суверенітет у теорії політико-правових вчень: історична школа: монографія. Книга 1. К.: Логос, 2013. 182 с.
14. Гусев В.І. Західна філософія Нового часу XVII-XVIII ст.: підручник. К.: Либідь, 2000. 368 с.
15. Яковлів А. Договір гетьмана Богдана Хмельницького з московським царем Олексієм Михайловичем 1654 р. Нью-Йорк: Видавнича спілка Ю. Тищенко&А. Білоус, 1954. 127 с.
16. Конституція України (редакція від 01.01.2020 р.). *Відомості Верховної Ради України*, 1996. № 30. с. 141.
17. Василенко В.А. Агресія Росії: генеза, мета, способи протидії та правові наслідки. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/105356>.
18. Постанова ВРУ про Звернення ВРУ до ООН, Європейської Комісії, Європейської Комісії, Європейського Парламенту щодо необхідності вжиття додаткових спільних заходів з метою припинення агресії РФ проти України та запобігання поширенню цієї агресії на інші країни в Європі від 24.03.2022 р. № 2141-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2141-20#Text>.
19. Звернення Президента України Зеленського В.О. до Європейської Ради від 30.05.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-yevr-75465>.
20. Павлишин О.В., Невідомий В.І. Місце ідеї миру в системі елементів ідеї права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1(23). С. 35-43.
21. Мельник О., Пашков М. Партнерство Україна – ЄС у безпековій сфері: сучасний стан і перспективи. К.: Центр Разумкова, 2021. 70 с.
22. Паламарчук Ю.Д., Мелекесцев К.І. Щодо сутності та актуальності принципів систем відносин Вестфальського типу. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету ім. В. Стуса*. 2021. № 13. Т. 1. С. 46-51.
23. Міжнародні відносини та світова політика: навчальний посібник/ за заг. ред. О.М. Кузя. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 201 с.
24. Сергійчук В. Європа знову боїться перемоги України. 2022. URL: <http://www.golos.com.ua/article/361325>.
25. Кулеба Д. Якою буде перемога України: бачення Києва. 2022. URL: <https://mfa.gov.ua/news/stattya-ministra-zakordonnih-sprav-ukrayini-dmitra-kulebi-yakoyu-bude-peremoga-ukrayini-bachennya-kiyeva>.
26. Терлюк І.Я. Правові підстави української державності у творчій спадщині Пилипа Орлика (до витоків ідеї незалежної національної української державності). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридична наука. 2014. № 807. С. 124-128.